

АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА ЗАНЯТТЯХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Нині екологія не просто одна з багатьох галузей науки та діяльності людини. Це принципово новий сучасний підхід до всього розвитку людства в галузі економіки, політики, культури, освіти.

Екологічна освіта та виховання школярів є в даний час одним із пріоритетних напрямів роботи з молоддю. Чим раніше починається формування екологічної культури у дітей, чим доцільніше організувати цей процес, тим вище ефективність виховання. Наукова організація процесу екологічного виховання вимагає чіткого визначення всіх його ланок, виявлення зв'язків і залежностей.

Проблема екологічного виховання – це, насамперед, проблема формування наукового світогляду школяра, оскільки він є ядром свідомості, додає єдність духовній зовнішності людини, озброює її соціально значущими і екологічно прийнятними принципами підходу до навколишнього природного середовища. Оскільки «світогляд є певною системою узагальнених поглядів і уявлень про навколишній світ і місце в ньому людини, що формуються в людській свідомості в процесі духовно-практичного засвоєння природи» [2, с.111], то його формування варто здійснювати й під час трудової діяльності школярів, тобто на заняттях з трудового навчання.

Аналіз раніше здійснених досліджень. Різні аспекти екологічної освіти, навчання і виховання дітей, учнівської та студентської молоді стали предметом вивчення багатьох дослідників. Філософським, загальнопедагогічним і психологічним проблемам екологічної освіти присвячують свої праці О. Буровський, Ф. Вальвач, В. Крисаченко, М. Назарук, Г. Пустовіт та інші науковці. Особливості екологічної підготовки вчителів висвітлено в працях С. Глазачева, О. Дорожко, І. Зверєвої, В. Краєвського, М. Назарова, Т. Чурилової. Проблеми формування екологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів досліджують М. Бойчева, Н. Лисенко, І. Пономарьова, Г. Тарасенко та ін. Низка авторів (Н. Буринська, А. Волкова, Т. Кучер, Л. Немець, Г. Пустовіт, П. Самойленко та ін.) вивчають аспекти, пов'язані з екологічною освітою в процесі викладання різних навчальних предметів. Проблеми взаємозв'язку пізнавальної і практичної діяльності у конкретному соціоприродному середовищі, природо-охоронної діяльності учнів, узагальнення досвіду роботи сільських шкіл з охорони природи знайшли втілення у сучасних дослідженнях науковців (М. Вересов, М. Дуденко, І. Лебедь, Є. Сявавко, М. Матрусов, І. Юганзен, Н. Городецька).

Невирішені аспекти проблеми дослідження. В цілому природоохоронна діяльність школярів ґрунтується на теоретичних положеннях, що входять до комплексу філософських, психолого-педагогічних, біологічних та природничих наук і спирається на положення психології та педагогіки про розвиток дитини, про провідну роль діяльності у формуванні особистості. Однак у сучасній школі практична природоохоронна діяльність школярів, у процесі якої формується змістова установка ставлення до природи, нерідко відбувається стихійно, поза педагогічним впливом; знання про довкілля учні не отримують з книг; обмежена науково-пошукова діяльність школярів, у процесі якої діти могли б не тільки оволодівати вміннями та навичками правильної поведінки в природі, а й робити свій внесок у збереження її багатств.

Найповніше в педагогічній літературі розглянуті проблеми екологічного виховання дошкільників і молодших школярів. Однак потребують детальнішого опрацювання проблеми формування екологічного мислення підлітків на уроках трудового навчання. Оскільки основу екологічного мислення становлять екологічні знання, то важливо дослідити, якими

шляхами їх можна здобути в процесі трудового навчання і виховання.

Мета цієї статті – здійснити аналіз стану формування екологічного мислення учнів на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На уроках трудового навчання учні потрапляють у світ знань про навколишній світ. Подальше ставлення їх до природи багато в чому залежатиме від того, чи усвідомлюють вони цінність природи в житті людини, багатогранні зв'язки людини з природним середовищем, наскільки глибоко будуть виховані естетичні і етичні відносини до природних об'єктів, бажання трудитися на користь природі.

Екологічне виховання на уроках трудового навчання вирішує такі завдання:

- засвоєння та розвиток природничонаукових знань про взаємодію людини і природи;
- формування ціннісного ставлення до світу людей, речей і до природи;
- формування потреби спілкування з природою, прояв активного до неї ставлення, турботу про неї в сьогоденні та майбутньому;
- засвоєння провідних ідей, основних понять і наукових фактів, на основі яких визначається оптимальна дія людини на природу та природи на людину;
- розуміння цінності природи як джерела матеріального і духовного розвитку суспільства;
- оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями та навичками раціонального природокористування, розвиток здатності оцінити стан природного середовища, ухвалювати правильні рішення з її поліпшення;
- вироблення вмінь передбачати можливі наслідки своєї діяльності в природі;
- формування поняття про взаємозв'язки в природі;
- розвиток духовної потреби в спілкуванні з природою, усвідомлення її духовно-естетичного впливу, прагнення до пізнання навколишньої природи в єдності з переживаннями етичного характеру;
- формування прагнення до активної діяльності щодо поліпшення і збереження природного середовища, пропаганди природоохоронних знань, нетерпимого ставлення до дії людей, які завдають шкоди природі.

У процесі розробки системи екологічної освіти та виховання найбільше уваги треба звернути на природоохоронну діяльність, яка має три аспекти. Перший – ставлення до природи як загальної умови існування та розвитку матеріального виробництва, як об'єкта і предмета праці, природного середовища, життєдіяльності людини. Другий – ставлення до власних природних даних, до свого організму, який входить до системи екологічних взаємодій. Третій аспект характеризує ставлення особистості до діяльності, пов'язаної з вивченням та охороною природного середовища [1, с.12].

У змісті природоохоронної діяльності можна виділити такі напрями: висаджування дерев, кущів на території школи та населених пунктів, підгодівля тварин, участь у заходах з охорони природи: боротьба з ерозією ґрунтів, охорона водойм, охорона лікарських рослин, впровадження екологічно безпечних технологій на шкільній навчально-дослідній ділянці тощо.

Важливу роль у формуванні в учнів бережливого і відповідального ставлення до природи, а також природоохоронної культури відіграє трудова діяльність. У праці активно формується мораль стосовно ставлення до природи як до загальнолюдської цінності, без якої неможливе існування людства; закріплюються і розвиваються знання, уміння та навички конкретно-дієвого характеру. Інтегруванню природоохоронних знань, практичних умінь і навичок учнів, розвитку творчої діяльності школярів, формуванню моральних ідеалів особистості стосовно до навколишнього середовища найкраще сприяє практична діяльність на заняттях з трудового навчання.

Принципи організації екологічного виховання на уроках трудового навчання:

1. Процес формування відповідального ставлення до природи є складовою частиною загальної системи виховання, актуальним її напрямом.
2. Процес формування екологічної культури будується на взаємозв'язку глобального,

регіонального і краєзнавчого підходів до розкриття сучасних екологічних проблем.

3. В основі формування дбайливого ставлення до природи лежить єдність інтелектуального, емоційного сприйняття навколишнього середовища і практичної діяльності з її поліпшення.

4. Процес формування екологічної культури школярів спирається на принципи систематичності, безперервності та міждисциплінарності в змісті й організації екологічної освіти.

Найбільш дієвим засобом екологічного виховання є різноманітна трудова діяльність учнів (навчальна, пізнавальна, художня, творча, ігрова). Особливу роль відіграє природоохоронна діяльність школярів. Види її багатогранні:

– із захисту природного середовища (підгодівля тварин; рятування тварин, що потрапили в біду; боротьба із сміттям; виготовлення годівниць і будиночків для птахів, розвішування табличок в місцях розповсюдження рослин, що охороняються);

– із попередження поганих вчинків на природі і боротьби з ними (участь у «зеленому» і «блакитному» патрулях, рейдах у природу);

– із поліпшення природного середовища (насаджування рослин, озеленення схилів, розчищення лісу від сушняка);

– із пропаганди і роз'яснення ідей охорони природи (бесіди з товаришами, батьками, дорослими, виготовлення плакатів, випуск стінгазет, підготовка радіопередач);

– із збереження і використання естетичних цінностей природи (збір природного матеріалу, виготовлення панно, виробів з природного матеріалу).

Основним критерієм ефективності роботи з екологічного виховання школярів на заняттях з трудового навчання є єдність їх екологічної свідомості і поведінки. Іноді учні завдають шкоди природі не зі злого наміру, а через незнання, не замислюючись над своїми вчинками і їх наслідками. Тому від учителів залежить розвиток в учнів грамотного ставлення до природи, етично-естетичних відчуттів, а також попередження безсердечного ставлення до природи, проявів жорстокості, черствості до живого.

Багаті можливості для екологічного виховання й освіти дають екскурсії та прогулянки в природу, оскільки відчуття природи ефективніше формується у дітей під час безпосереднього спілкування з природою. Діти люблять приймати участь у конкретних справах. Посильними і доступними у шкільному віці може бути догляд за кімнатними рослинами, зеленими насадженнями, домашніми тваринами, птахами.

Формуванню у школярів екологічного мислення сприяє проведення різних конкурсів (малюнків, виготовлених виробів, творів, віршів), на яких діти демонструють свою творчість. Виконуючи такі завдання, учні переживають радісне почуття пізнання природи, роблять свої власні «відкриття», більш глибоко розуміють необхідність дбайливого ставлення до неї, розвивають спостережливість і уміння розповісти про побачене або прочитане. Такі форми і методи екологічного виховання сприяють формуванню особистості школяра, як громадянина і патріота своєї Батьківщини.

Пропонуємо програму екологічного виховання школярів, яка містить перелік можливих форм роботи з дітьми у вказаному напрямі.

ПРОГРАМА

екологічного виховання школярів на заняттях трудового навчання

Екологічні бесіди (можлива тематика): «Ми - друзі природи», «Дивовижне поряд», «Наш друг – ліс», «Звірі і птахи взимку», «Зелена аптека», «Як ми допомагаємо природі?», «Рослини під нашим захистом», «Про культуру поведінки в природі», «Природа - наш будинок», «Птахи - наші друзі», «Природа і мистецтво» та ін.

Турнір-вікторина «Рослини Вінницької області, що охороняються». Конкурс загадок про природу. Круглий стіл «Наш помічник – книга» (знайомство дітей із книгами про

природу і біологічними журналами + вивчення способів ремонту книг). Екологічна гра: «Таємниці лісової стежини» (з пошуком гілок і коріння, схожих на тварин). Комплексний захід «Людина – природа – мистецтво», що охоплює 1) виготовлення та виставку художніх виробів з природних матеріалів, 2) малювання на теми природи; 3) виготовлення засобів для охорони природи. Фестиваль малюнків. Екологічний КВК. Експерсії: «Музей природи». Естафета улюблених занять (догляд за рослинами, тваринами, вирощування рослин, фотоохота, риболовля, виготовлення виробів з природного матеріалу, збір марок і листівок про природу і т.ін.). Виготовлення журналу «В світі природи». Фенологічні спостереження. Складання і відгадування ребусів про природу.

Гра-подорож «Заповідними стежками області», результатом якої може бути фотовиставка учнівських робіт за темами: «Ми – друзі природи», «Краса рідного краю» тощо. Гра-подорож «Еколог». Інтернет- або відео-подорож заповідними куточками світу. Екологічні ігри типу КВК, «Щасливий випадок», «Що? Де? Коли?»

День екологічних знань. Екологічний тиждень. Екологічний місячник. Газета «Екологічний вісник». Зустрічі з фахівцями: мисливцями, лісниками, егерями, інспекторами природоохорони. Експедиція в світ розгаданих і нерозгаданих таємниць природи. Ділові, ролеві ігри. Комп'ютерні ігри. Аукціон екологічних знань. Екологічні клуби. Майстер-класи квітникарів-декораторів. Екологічні експерсії з практичними видами природоохоронних дій (прибирання лісових територій, насадження дерев тощо). День, тиждень, місячник навколишнього середовища. Конкурси проектів на теми: «Місто майбутнього», «Транспорт майбутнього», «Людина в підводному світі».

Експерсії на підприємства з вивченням їх шкідливого впливу на природу. Участь у виставках «Природа і фантазія». Конкурси екологічного малюнка і плаката. Вірші і твори про природу. Виставки «Зимовий букет», «Паперовий букет», «Новорічний букет».

Очищення парків або ділянок лісу від сушняка. Заготівля кормів для птахів. Зимова підгодівля тварин. Операція «Мій двір – моя турбота». Озеленення класу, школи, вулиці, двору. Випуск бюлетенів, листівок, інформаційних листків, фотостендів. Екологічна агітбригада. Виставки філателії. Виготовлення для дошкільників книжок-іграшок екологічного змісту.

Підгодівля птахів і звірів. Організація шкільних розплідників. Рейди «блакитних» (можливо з розчищенням джерел і потічків) і «зелених» патрулів. Розбиття клумб на території школи або власного двору. Озеленення класних кімнат. Складання карти мурашників лісу або парку, їх охорона. Виявлення і нанесення на карту ділянок землі, схильних до ерозії.

Виявлення природних об'єктів, що підлягають охороні. Виявлення, охорона і розведення лікарських рослин. Шкільний моніторинг (стеження за станом води, повітря, ґрунту, рослин, тварин). Складання екологічної карти району, школи. Участь в екологічних операціях: «Чисте місто», «Місто – сад», «Джерельце», «Зелена аптека» тощо. Участь у розважальних заходах: святах Весни, Літа, Осені, Зими, Квітів, Птахів; ранках екологічної казки, екологічних вечорах.

Виготовлення подарунків з природних матеріалів або на теми природи (картини, панно, колажі та ін.). Збір лікарських рослин, виготовлення панно і виробів з природного матеріалу, композицій з квітів, проведення аукціонів, ярмарків на основі виготовлених або вирощених своїми руками виробів і плодів, збір бібліотечних книг про природу для дітей-інвалідів і дітей з малозабезпечених сімей. Організація фітозбирання «Квітковий чай».

Ми представили лише деякі із можливих заходів, що можуть бути організовані з метою екологічного виховання школярів на уроках трудового навчання. Вибирати захід слід відповідно до віку учнів, особливостей краю, можливостей школи.

Працюючи над програмою, слід пам'ятати про те, що кожен захід екологічного змісту вирішує завдання навчання, виховання і розвитку школярів і спрямований на формування екологічної свідомості, виховання необхідних відчуттів, організацію позитивної діяльності школярів у природі. Головне, щоб робота з екологічного виховання школярів кінцевим

результатом мала збереження і примноження Природи.

Література:

1.Вербицький В.В. Організаційно-педагогічні основи функціонування еколого-натуралістичного центру учнівської молоді: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 /Інститут педагогіки АПН України. - К., 1996. - 178с.

2.Козуля Т.В. Три составляющие мироздания, их связь с экологией и развитием новых научных направлений в образовании //Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП». – 2004, №3. – С.111-118.

3.Пустовіт Г.П. Елементи екологізації навчально-виховного процесу позашкільного закладу // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. - Збірник наукових праць. - Київ - Житомир: Вид-во Волинь, 2003. - Кн. 1. - С.298-302.

Исследованы вопросы связи человеческого труда с природой, и закономерность и неизбежность внедрения в уроки трудового обучения вопросов экологии.

Questions of connection of human labour with the nature and conformity to natural laws and compulsory process of introduction the problems of ecology in lessons labour training .